

Badania nowych rodzajów cementów wieloskładnikowych w zakresie wymagań stawianych dla cementów specjalnych w normie krajowej PN-B-19707

Dr inż., prof. ICI MB Albin Garbacik, dr inż. Tomasz Baran, Instytut Ceramiki i Materiałów Budowlanych, Oddział Szkła i Materiałów Budowlanych w Krakowie

1. Wprowadzenie

Podjmując prace nad nowelizacją normy PN-B-19707:2003 [1] na cementy specjalne, mające na celu zharmonizowanie tej normy z zapisami normy europejskiej PN-EN 197-1:2012 [2], założono rozszerzenie normy krajowej o nowe rodzaje cementów specjalnych. Uwzględniono możliwość włączenia do normy cementów wieloskładnikowych CEM II/A,B i CEM V/A,B, z dodatkiem popiołu lotnego krzemionkowego V i granulowanego żużla wielkopieczowego S lub mieszaniny tych dodatków. Zgodnie z literaturą przedmiotu dodatki te, o właściwościach pucolanowo-hydraulicznych, bardzo korzystnie kształtują cechy odporności cementów na korozję siarczanową i alkaliczną [3, 4]. Cementy te nie są przedmiotem klasyfikacji jako cementy specjalne w aktualnej normie europejskiej PN-EN 197-1:2012. Zgodnie z zasadami postępowania nowelizacyjnego, rozszerzenie zakresu normy o nowe rodzaje cementów wymagało zgromadzenia dokumentacji potwierdzającej ich odporność na korozję siarczanową i reakcję alkaliczną ASR. Dokumentację taką kompletowano realizując szereg programów badawczych prowadzonych w OSiMB, w ramach prac statutowych i grantów badawczych oraz realizując programy badawcze Stowarzyszenia Producentów Cementu i Zakładów Cementowych [5–9].

W artykule przedstawiono wyniki badań cementów popiołowo-żuźlowych wieloskładnikowych CEM II/A,B i CEM V/A,B, w zakresie normowych cech użytkowych cementów powszechnego użytku oraz cech charakterystycznych kształtujących odporność cementów specjalnych HSR/NA na siarczany i reakcję alkaliczną ASR. Pomiary ekspansji zapraw wykazały dużą odporność na korozyjne działanie siarczanów i reakcje ASR. Zamieszczone w artykule wyniki są kompilacją rezultatów wymienionych wcześniej prac i programów badawczych, i stanowiły podstawę dokumentacji uzasadniającej wprowadzenie nowych cementów popiołowo-żuźlowych wieloskładnikowych CEM II/A,B i CEM V/A,B do normy krajowej PN-B-1970:2013 na cementy specjalne [5–9].

2. Zakres i materiały do badań

Badano odporność na siarczany i reakcję alkalia – kruzywo ASR cementów wieloskładnikowych CEM II/A,B i CEM V/A,B, zawierających popiół lotny krzemionkowy V oraz granulowany żużel wielkopieczowy S. Przedmiotem badań były cementy zawierające jeden z wymienionych dodatków lub ich kompozycję w proporcji 1:1. Badania odporności cementów na siarczany prowadzono metodą długoterminową, według procedury zgodnie z załącznikiem A, normy PN-B-19707 [1].

Tabela 1. Charakterystyka materiałów

Rodzaj surowca	Właściwości
Klinkier specjalny HSR/NA	C_3S 60%; C_2S 18%; C_3A 3%; C_4AF 12%; CaO_w 1,0%; całkowita zawartość alkaliów 0,45% Na_2O_{eq} ; alkalia czynne 0,38% Na_2O_{eq}
Zwykły klinkier portlandzki OPC	C_3S 59%; C_2S 19%; C_3A 9%; C_4AF 8%; CaO_w 1,5%; całkowita zawartość alkaliów 0,80% Na_2O_{eq} ; alkalia czynne 0,68% Na_2O_{eq}
Granulowany żużel wielkopieczowy S	Faza szklista 87,5%, S_2 – 0,79%, całkowita zawartość alkaliów 0,87% Na_2O_{eq} ; alkalia czynne 0,015% Na_2O_{eq}
Popiół lotny krzemionkowy V	Strata prażenia 3,9%, zawartość części palnych 3,7%; całkowita zawartość alkaliów 3,10% Na_2O_{eq} ; alkalia czynne 0,067% Na_2O_{eq} ; miąłkość 37%

Tabela 2. Skład cementów wieloskładnikowych

Rodzaj cementu wg PN-EN 197-1	Składnik cementu				
	klinkier HSR/NA	klinkier OPC	żużel wielkopieczowy S	popiół lotny krzemionkowy V	reagips*
	udział składnika, % masy				
CEM II/A-S	77	–	18	–	5
CEM II/B-S	62	–	33	–	5
CEM II/A-V	77	–	–	18	5
CEM II/A-M (S-V)	77	–	9	9	5
CEM V/A (S-V)	–	40	27,5	27,5	5
CEM V/B (S-V)	–	20	37,5	37,5	5

* Gips syntetyczny. Jest produktem ubocznym powstałym w wyniku odsiarczania spalin.

Metoda polega na pomiarze ekspansji zapraw przecho- wywanych w roztworze Na_2SO_4 . Kryterium odporności na siarczan stanowi ekspansja zaprawy wynosząca poniżej 0,5%, po 52 tygodniach ekspozycji. Badania odporności cementów na reakcję alkalia – kruszywo wyko- nano zgodnie z normami amerykańskimi ASTM C1260 i ASTM C227 [10, 11]. Metody polegają na pomiarach ekspansji zapraw w roztworze NaOH w temperaturze 80°C (metoda przyspieszona) i w wodzie w temperatu- rze 38°C (metoda długoterminowa). Kryterium odporno- ści na reakcję ASR cementu jest ekspansja zapraw wy- nosząca poniżej 0,1%, odpowiednio po 14 i 364 dniach ekspozycji. Do badań zastosowano kruszywo żwirowe węglanowo-krzemianowe o udokumentowanej reak- tywności alkalicznej.

Przedmiotem badań były cementy wieloskładniko- we CEM II i CEM V wyprodukowane w skali laborato- ryjnej z przemysłowych klinkierów portlandzkich. Ce- menty CEM II wyprodukowano z klinkieru specjalnego HSR/NA, zawierającego poniżej 5% C_3A i poniżej 0,6% $\text{Na}_2\text{O}_{\text{eq}}$ z dodatkiem popiołu i/lub żużla, w ilości odpo- wiadającej maksymalnej zawartości dopuszczanej dla cementów CEM II/A,B, tj. 18% i 33% w cemencie. Ce- menty CEM V wyprodukowano ze zwykłego klinkie- ru portlandzkiego OPC zawierającego 9% C_3A i 0,8% $\text{Na}_2\text{O}_{\text{eq}}$ z dodatkiem popiołu i żużla w ilości 55% i 75% w cemencie, w proporcji popiół/żużel 1:1. Cementy mie- lono w młynku laboratoryjnym z dodatkiem reagipsu, do powierzchni właściwej typowej dla handlowych ce- mentów wieloskładnikowych CEM II/A,B i CEM V/A,B.

Tabela 3. Właściwości fizyczne cementów

Lp.	Oznaczenie cementu wg PN-EN 197-1	Powierzch. właściwa wg Blaine'a $[\text{cm}^2/\text{g}]$	Wodozgodność [%]	Czas wiązania min.		Rozptyw* [cm]	St. obj. [mm]
				początek	koniec		
1	CEM I HSR/NA	3200	27,5	190	300	19,4	0
2	CEM I OPC	3300	28,0	160	280	19,8	0
3	CEM II/A-S	3400	27,0	280	315	19,4	0
4	CEM II/B-S	3800	26,0	300	330	19,8	0
5	CEM II/A-V	3500	29,0	335	370	19,7	0
6	CEM II/A-M (S-V)	3600	28,0	320	365	19,5	0
7	CEM V/A (S-V)	4200	29,0	350	410	19,5	0
8	CEM V/B (S-V)	4600	30,5	370	445	19,0	0

Uwaga* – konsystencja zaprawy na stoliku potrząsalnym wg PN-EN 1015-3

Tabela 4. Właściwości mechaniczne cementów

Lp.	Oznaczenie cementu wg PN-EN 197-1	Powierzchnia właściwa wg Blaine'a $[\text{cm}^2/\text{g}]$	Wytrzymałość na zginanie po dniach [MPa]			Wytrzymałość na ścislenie po dniach [MPa]		
			2	7	28	2	7	28
1	CEM I HSR/NA	3200	4,1	5,4	6,3	18,5	33,3	48,2
2	CEM I OPC	3300	4,5	5,6	6,6	26,2	37,5	52,4
3	CEM II/A-S	3400	3,8	5,1	6,2	19,5	29,6	47,2
4	CEM II/B-S	3800	3,6	4,9	5,8	19,8	28,5	41,2
5	CEM II/A-V	3500	4,0	5,4	6,3	20,3	32,1	45,6
6	CEM II/A-M (S-V)	3600	3,9	5,6	6,2	20,1	30,1	47,5
7	CEM V/A (S-V)	4200	3,0	4,4	5,8	13,8	24,4	40,4
8	CEM V/B (S-V)	4600	2,8	4,2	5,7	9,3	21,3	38,6

Tabela 5. Ekspansja cementów w roztworze Na_2SO_4

Rodzaj cementu										
CEM I HSR/NA	CEM I OPC	CEM II/A-S	CEM II/B-S	CEM II/A-V	CEM II/A-M (S-V)	CEM V/A (S-V)	CEM V/B (S-V)	CEM II/B-V*	CEM IV/B*	CEM III/A*
Ekspansja po 52 tygodniach ekspozycji w roztworze Na_2SO_4 , %										
0,283	destrukcja	0,158	0,096	0,077	0,156	0,088	0,045	0,086	0,068	0,068
Kryterium odporności cementów na siarczany, wartość ekspansji poniżej 0,5%										
* wyniki badań kontrolnych cementów specjalnych HSR rynkowych										

Tabela 6. Ekspansja alkaliczna zapraw

Lp.	Oznaczenie cementu wg PN-EN 197-1	Ekspansja wg ASTM C1260*	Ekspansja wg ASTM C227*
		po 14 dniach	po 364 dniach
		%	
1	CEM I HSR	0,08	0,017
2	CEM I OPC	0,18	0,092
3	CEM II/A-S	0,08	0,010
4	CEM II/B-S	0,06	0,002
5	CEM II/A-V	0,05	0,004
6	CEM II/A-M (S-V)	0,06	0,006
7	CEM V/A (S-V)	0,08	0,009
8	CEM V/B (S-V)	0,06	0,006

Uwaga: *kryterium reaktywności kruszywa lub alkaliczności cementu stanowi wartość ekspansji 0,1%

Charakterystykę surowców użytych do badań zestawiono w tabeli 1, a udział składników w cementach wieloskładnikowych podano w tabeli 2.

3. Wyniki badań

Wyniki badań właściwości fizycznych i mechanicznych badanych cementów wieloskładnikowych CEM II i CEM V oraz cementów odniesienia CEM I bez dodatków przedstawiono w tabelach 3 i 4. W tabeli 5 zamieszczono wyniki ekspansji normowych zapraw cementowych przechowywanych w roztworze Na_2SO_4 , a tabeli 6 zestawiono wyniki ekspansji alkalicznej zapraw, wyznaczone metodą przyspieszoną i długoterminową.

4. Podsumowanie

Przeprowadzone badania cementów wieloskładnikowych CEM II/A,B oraz CEM V/A,B pozwoliły na następujące stwierdzenia:

- Cementy portlandzkie wieloskładnikowe CEM II, wyprodukowane na bazie klinkieru specjalnego, zawierającego poniżej 5% C_3A i poniżej 0,6% $\text{Na}_2\text{O}_{\text{eq}}$, spełniają wymagania cech charakterystycznych przyjętych w aktualnej normie krajowej PN-B-19707:2013, dla nowych rodzajów cementów wieloskładnikowych siarczanoodpornych HSR i niskoalkalicznych NA: CEM II/A-S, CEM II/B-S, CEM II/A-V, CEM II/A-M (S-V).
- Cementy wieloskładnikowe CEM V, wyprodukowane na bazie zwykłego klinkieru portlandzkiego OPC spełniają wymagania normy krajowej PN-B-19707:2013, dla

cementów siarczanoodpornych HSR i niskoalkalicznych NA: CEM V/A (S-V) i CEM V/B (S-V).

- Przyjęte w normie PN-B-19707:2013 wymagania dotyczące minimalnej zawartości popiołu V i żuźla S w cementach specjalnych wieloskładnikowych CEM II i CEM V gwarantujące odporność cementów na korozyjne działanie środowiska siarczanowego i korozję alkaliczną ASR, potwierdzają pomiary ekspansji siarczanowej i alkalicznej zapraw z tych cementów.

BIBLIOGRAFIA

- [1] PN-EN 197-1:2012. Cement – Część 1: Skład, wymagania i kryteria zgodności dotyczące cementów powszechnego użytku
- [2] PN-B-19707:2003 Cement, Cement specjalny – Skład, wymagania i kryteria zgodności
- [3] Chłędziński S., Garbacik A., Cementy wieloskładnikowe w budownictwie. Polski Cement Sp. z o.o., Kraków, 2008
- [4] Giergiczny Z., Garbacik A., „Nowelizacja cementów specjalnych odpornych na siarczany HSR i niskoalkalicznych NA – nowe kryteria klasyfikacji, wymagań i oceny zgodności”. Wydawnictwa Konferencji „Kontra 2014”
- [5] Peuker S., „Badania odporności nowych rodzajów kruszyw krzemionkowych na reakcję z alkali w betonie”, grant badawczy nr 8 T07E026, IMMB, Grudzień 2003
- [6] Kurdowski W., „Wpływ dodatków pucolanowych na ekspansję alkaliczną betonu”, grant badawczy nr 5 T07E040, IMMB, listopad 2005
- [7] Badania cementów niskoalkalicznych według projektu normy: Cementy specjalne. Praca badawcza IMMB nr 111/02/01/2005 na zlecenie SPC
- [8] Cementy specjalne z dodatkami. Praca badawcza IMMB nr 335/08/01/1357, Kwiecień 2010
- [9] Badanie właściwości betonów wykonanych na nowych cementach wieloskładnikowych. Praca badawcza IMMB nr 179/08/01/1353, Listopad 2008
- [10] ASTM C1260 Standard Test Method for Potential Alkali Reactivity of Aggregates (Mortar-Bar Method)”
- [11] ASTM C227 Standard Test Method for Potential Alkali Reactivity of Cement-Aggregates (Mortar-Bar Method)”